

Köktürk Harfli Yazıtlarla Çuvaşça Arasındaki Ortak Kelimeler

Feyzi Ersoy*

Özet: Köktürk harfli metinler üzerinde gerek Türkiye’de gerekse Türkiye dışında pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar; fonetik, morfoloji, söz dizimi, yeniden okumalar ve anlamlandırmalar gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Köktürkçenin ve Köktürk harfli metinlerin söz varlığı da üzerinde sıklıkla durulan konulardandır. Bu söz varlığı, zaman zaman Çağdaş Türk lehçelerinin söz hazinesi ile de karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada da Türkçenin ana kolundan çok erken dönemlerde ayrıldığı düşünülen Çuvaşçanın söz varlığı ile Köktürk harfli metinlerin söz varlığı karşılaştırılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar, yazıtların söz varlığının önemli bir kısmının Çağdaş Çuvaşçada da yaşadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Runik, Çuvaşça, leksikoloji.

The Common Words Found in Monuments with Köktürk Script and Chuvash

Abstract: Many studies conducted on texts with Köktürk script, which is the oldest period of literary Turkish, both in Turkey and in other countries. These studies focus on branches such as phonetics, morphology, syntax, re-reading and interpretation. The vocabularies of Köktürk and texts written with Köktürk script have been one of the topics which are studied frequently. The vocabulary has sometimes been compared with the vocabulary of modern Turkish dialects. In the present study, the vocabulary of Chuvash, which is thought to be separated from main root of Turkish Language in a very early period, have been compared with the vocabulary of texts written with Köktürk script. The results show that an important part of the vocabulary of monuments still survives in modern Chuvash.

Key Words: Old Turkish, Runic, Chuvash, lexicology

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ersoyf@gazi.edu.tr

Türk dilinin mevcut en eski yazılı belgeleri, bilindiği üzere 7-8. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. 7. yüzyıldan kalma altı satırlık Çoyr anıtı ise “şimdilik” kaydıyla en eski tarihlendirilen yazıt durumundadır. Bununla birlikte eldeki dil malzemesi, Türkçenin yaşının anıtların tarihinden çok daha eskilere gittiğini gösterir mahiyettedir.

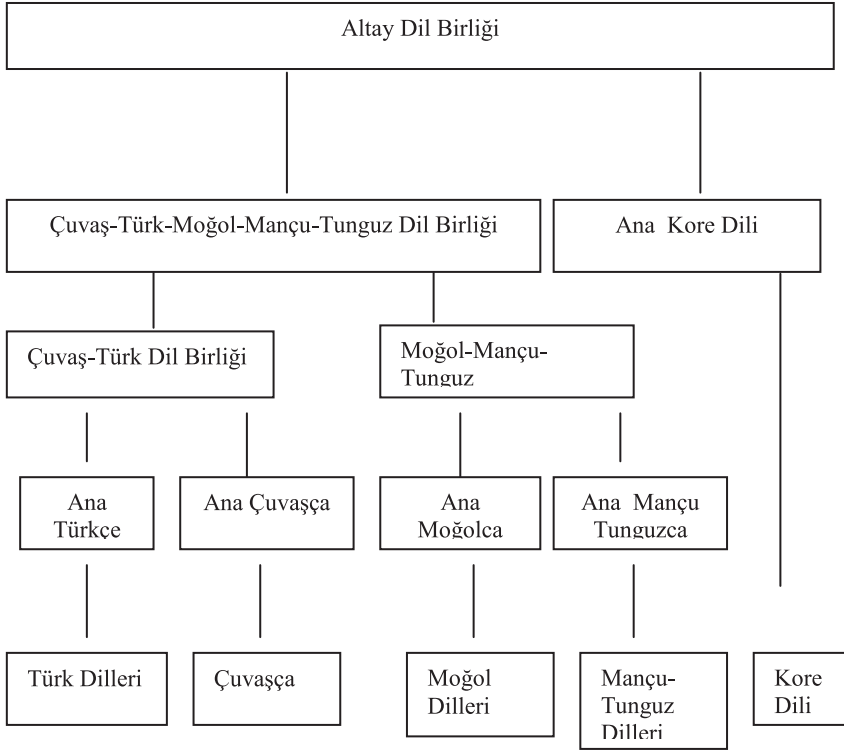
Türkçenin ilk yazılı metinleri olan anıtlar ve anıtların dili, Türkoloji’nin üzerinde en çok durulan alanlarından biridir. Erhan Aydın tarafından hazırlanan ve 2010 yılında yayımlanan *Türk Runik Bibliyografyası* başlıklı eserde üç binin üzerinde çalışmanın adının geçmesi de bu alana olan ilgiyi göstermektedir.

Pek çok açıdan değerlendirilen anıtlar üzerinde yapılan yayınların bir kısmı da söz varlığı üzerinde olmuştur. Anıtların söz varlığı, geçen süre içerisinde Türkiye Türkçesi başta olmak üzere Türkçenin diğer bazı lehçeleri ile de karşılaştırılarak ele alınmıştır. Bu çalışmalarda yapılan karşılaştırmalar kimi zaman Eski Türkçe genelinde kimi zaman da Orhun anıtları özelinde olmuştur.¹

¹ Eski Türkçenin söz varlığının Türkiye Türkçesi ve diğer çağdaş Türk lehçeleri ile karşılaştırıldığı çalışmalardan bazıları şunlardır:

- Doğan Aksan; “Köktürkçenin Söz Varlığı Üzerine”, *TDAY-Belleten* 1980-1981, 1983, s. 17-21
- Leylâ Karahan, “Köktürk Kitabelerinden Günümüze Ulaşan Kelimeler”, *Türk Yurdu* 422, 1993, s. 5-7.
- Osman Kemal Kayra/ Şınar Bolatova; “Çağdaş Kazak Türkçesiyle Göktürk Yazıtlarındaki Kelime ve Deyimler Arasındaki Benzerlikler”, *TDAY-Belleten* 1995, 1997, s. 179-191.
- Figen Güner Dilek; “Göktürk Bengü Taşlarından Günümüz Altay Türkçesine Ulaşan Kelimeler”, *Sibirya Araştırmaları*, 1997, s. 139-145.
- Hülya Yıldız; “Yakutça ve Eski Türkçenin Söz Varlığı Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Sibirya İncelemeleri* 1/2, 2006, s. 177-221.
- Hülya Yıldız; “Orhon Yazıtlarından Yakutça ve Dolgancaya Ulaşan Eski Sözcükler”, *Sibirya Araştırmaları* 2/1, 2007, s. 13-40.
- Hülya Arslan Erol; *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, TDK Yayınları, Ankara 2008
- Hatice Şirin User; “Eski Türkçeden Başkurtçaya Kent, Konut, Yerleşim Nomenklaturası Üzerine Notlar”, *Tarihten Bugüne Başkurtlar*, Dil-Tarih ve Kültür Üzerine İncelemeler, Ankara 2008, s. 294-312.
- Hatice Şirin User; *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya.
- Bang, W.; *Köktürkçeden Osmanlıcaya* (Çev. T. Aktaş), TDK Yay., Ankara 1996.
- Sibel Çelikel; Orhun Kitabelerinin Günümüz Türkçesindeki Söz Varlığı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Edirne 2007. (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Çağrı Özdarendeli)

Bu çalışmada, Köktürk harfli yazıtların söz varlığı, Türkçenin ana kolundan ilk ayrılan lehçesi sayılan Çuvaşçanın söz varlığı ile karşılaştırılacaktır. Çuvaşça, bilindiği üzere Türk lehçeleri arasında ayrı bir konuma sahiptir. Poppe de Altay dilleri şemasını çizerken Ana Çuvaşça ile Ana Türkçenin bir üst koldan aynı anda ayrıldığını göstermiştir (1965: 145-147).

Sahip olduğu ses ve şekil özellikleri, Çuvaşçanın yapılan lehçe tasniflerinde de hep ayrı bir yerde değerlendirilmesine sebep olmuştur. Genel Türk dili ailesinin *r/l* koluna ait tek üyesi olan Çuvaşçanın bazı özellikleri sebebiyle geçmişte bir Türk dili olup olmadığı bile tartışılmıştır. Aradan geçen zaman ve Çuvaşça üzerinde yapılan çalışmalardan sonra Çuvaşçanın bugün artık bir Türk lehçesi olduğu sonucuna varılmıştır. Peki, bu Türk lehçesi, yazıtların söz varlığının ne kadarını bünyesinde taşımaktadır? Aşağıda, bu sorunun cevabı aranacaktır.

Çuvaşçanın Genel Türkçeden ayrılış tarihinin, Eski Türkçenin de öncesine gittiği düşünülürse örnekte yer alan kelimelerin Eski Türkçeden Çuvaşçaya değiştiğini söylemek ve ortaklıkları “>” işaretiyle göstermek doğru olmayacaktır. Dolayısıyla aşağıda birtakım ses denklikleri verilirken, “Eski Türkçedeki ...sesi, Çuvaşçada ...sesine değişmiştir” gibi cümlelerden özellikle kaçınılmıştır. Çuvaşçada bir değişimden bahsedilecekse bu İlk Türkçe ya da Ana Türkçe esas alınarak yapılmalıdır.

Çalışmamızda, yazıtların söz varlığı için kelimelerin seçiminde Hatice Şirin User tarafından hazırlanan *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları* başlıklı eser esas alınmıştır²; burada geçen söz varlığı, Çuvaşçada aranmaya çalışılmıştır. Özel isimler bir kenara bırakılarak Çuvaşçanın söz varlığı ile yazıtlar arasında ortaya çıkan benzer kelimeler şunlardır:

Köktürk harfli yazıtlarla Çuvaşça arasında ortak olan kelimeler:

1. ET. aç- (I) “açmak” ~ Çuv. uş- “açmak” (ÇRS, 517)

ET. *a-*’lar Çuvaşçada *u-*, *ĩ-* ve *ı-* ile karşılanmaktadır (Ersoy 2010: 41). Örnekte de Eski Türkçe kelime başı ünlüsünün Çuvaşçada *u-* olduğu görülmektedir. Eski Türkçe *-ç* ise Çuvaşçada *-ş* ile temsil edilir.

2. ET. aç- (II) “acıkmak” ~ Çuv. vış- “acıkmak” (ÇRS, 88)

Fiil, Clauson’da uzun ünlülü gösterilmiştir (1972: 19). Tekin de kelimenin Ana Türkçede ve Orhun Türkçesinde uzun ünlülü olduğunu düşünür (1995: 171). Çuvaşça kelime *v-* türemesi görülmektedir. Tekin’e göre *v-* türemesi, birincil uzun ünlülerin sebep olduğu fonetik değişme ve gelişmelerdendir (1995: 123). Ceylan da kelimeyi “*v* ilişkisi” başlığı altında değerlendirmiştir (1997: 150).

3. ET. aç “aç” ~ Çuv. vış “aç” (ÇRS, 88)

Kelime, Clauson’da uzun ünlülü yazılmıştır (1972: 17). Tekin de Ana Türkçede kelimeyi uzun ünlülü düşünmüştür (1995: 171). Kelimenin Çuvaşça şeklinde başta ünsüz sonda ise ünlü türemiş bir biçim görülmektedir.

4. ET. adak “ayak” ~ Çuv. ura “ayak” (ÇRS, 514)

ET. *-d-* ~ Çuv. *-r-* denkliğinin görüldüğü bir kelimedir. Çuvaşça, bilindiği üzere ET. *-d-*’nin *-r-* şeklinde görüldüğü tek Türk yazı dilidir. Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki bazı *-k/-g*’ler Çuvaşçada görülmez. Kelime, *a-* ~ *u-* denkliği de göz önüne alındığında Çuvaşçada *ura* şeklini almıştır.

5. ET. adgur “aygır” ~ Çuv. iyir “aygır” (ÇRS, 50)

ET. *-d-* ~ Çuv. *-r-* denkliğinin dışında kalmış bir kelimedir. Çuvaşça, bazı kelimelerde *-d-* ~ *-r-*’nin yanı sıra İT. **d > y* değişiminin de olabileceği ve

² User’in çalışması da, *Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Çoyr, Ongin, Köl İç Çor, Tes, Suci, Şine Usu ve Taryat* yazıtları esasında olmuştur.

bu tarz değişimleri ödünçleme saymanın doğru olmayacağı bazı Türkologlarca ifade edilmiştir (Ceylan 1997: 72, 73). Çuvaşça örnekte *-g-*'nin olmadığı görülür. Kelime, Moğolcada da *acirg-a(n)* şeklindedir (Ersoy 2012: 209).

6. ET. *adril-* “ayrılmak” ~ Çuv. *uyrıl-* “ayrılmak” (ÇRS, 509)

Eski Türkçe ile Çuvaşça arasında *-d~-r-* değil de *-d~-y-* denklığının bulunduğu kelimelerden biridir. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır. Türemiş kelimeye benzer ekler görülmektedir.

7. ET. *agir* “ağır, değerli” ~ Çuv. *yivir* “ağır” (ÇRS, 132)

Kelimenin “ağır” anlamı yazıtlarda geçmese de Eski Türkçede bu anlamı da vardır (bkz. DLT: 542; DTS: 18, 19; Clauson 1972: 88). Çuvaşça örnekte kelime başında *y-* görülmektedir. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır. Runik harfli metinlerde olmasa da kelimenin Eski Türkçede “ağır” anlamı da mevcuttur.

8. ET. *akit-* “akıtmak, dökmek” ~ Çuv. *yuhtar-* “akıtmak, boşaltmak, dökmek” (ÇRS, 644)

Ceylan, Çuvaşça *yuh-* fiili ile Genel Türkçe *ak-* fiilini eşlemiş ve Çuvaşça şeklin **āk-*tan geldiğini belirtmiştir (1997: 78). “İleri öge” diye adlandırılabilir bir örnektir. *Ak-* şekli anıtlarda yoktur. Bununla birlikte Eski Türkçede *ak-* fiili mevcuttur (bkz. DLT: 545; DTS: 48; Clauson 1972: 77).

9. ET. *al-* “almak” ~ Çuv. *il-* “almak” (ÇRS, 110)

Türkçenin belki de en eski kelimelerinden biri olan fiilin Çuvaşça biçiminde kelime başı *a ~ i* denklığı görülür. Türk lehçelerinde genellikle *a-* ile başlayan fiil, Yakutçada ise *il-* şeklindedir (Yegorov 1964: 68)

10. ET. *alp:* “cesur, yiğit, kahraman” ~ Çuv. *ulip* “alp, yiğit, bahadır” (ÇRS, 510)

Kazakça, Tatarca ve Hakasça (bkz. Yegorov 1964: 272) gibi bazı Türk lehçelerinde olduğu gibi kelime Çuvaşçada da iki hecelidir.

11. ET. *altı* “altı” ~ Çuv. *ultı* “altı” (ÇRS, 511)

ET. *a-* ~ Çuv. *u-* denklığı neticesinde Çuvaşçadaki şekil görülmektedir. Sondaki ünlü diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi dardır. Kelime, Yakutçada ise *alta* şeklindedir (Yegorov 1964: 274).

12. ET. *altı yüz* “altı yüz” ~ Çuv. *ultışir* “altı yüz” (ÇRS, 511)

“Altı” ile ilgili açıklama bir önceki maddede yapılmıştır. *Altı yüz* kelimesi Çuvaşçada imla gereği birleşik yazılmıştır. Birleşme sırasında Çuvaşçada *-i*'nin düştüğü görülür.

13. ET. *altmış* “altmış” ~ Çuv. *utmil* “altmış” (ÇRS, 519)

Kelime başında *a~u* denklığı görülür. *-ş~-l* denklığının ekte görüldüğü bir örnektir. Ceylan, Çuvaşça kelimeyi **altmil*'dan getirmiştir (1997: 56).

14. ET. *altun* “altın” ~ Çuv. *iltin* “altın” (ÇRS, 628)

ET. *a-*, örnekte olduğu gibi bazı kelimelerde Çuvaşçada *t-* ile de karşılanmaktadır. *Altan* şeklinde Moğolcada da mevcut olan kelime için Ramstedt'in önerdiği Türkçe *al* “kızıl” + Korece *ton* “değerli metal” etimolojisi genelde kabul görmüştür (Eren 1999: 9, 10). Ceylan, Çuvaşça şeklin **altun*'dan geldiğini düşünür (1997: 55, 154).

15. ET. *amtı* “şimdi” ~ Çuv. *ĩntĩ* “şimdi” (ÇRS, 102)

Diğer Türk lehçelerinde genellikle *endi*, *indi*, *emdi*... gibi örnekleri görmek mümkündür (Fedotov 1995 I: 154). Çuvaşça örnekte ilk hece ünlüsü dardır.

16. ET. *ançak* “öylece” ~ Çuv. *ançah* “ancak, sadece” (ÇRS, 37)

Kelime başı ünlüsü, Çuvaşçada da aynıdır. Kelime sonunda *-k~-h* denkliği görülür.

17. ET. *anta* “oraya, orada, oradan, o sırada” ~ Çuv. *unta* “orada” (ÇRS, 513)

ET. *a-* ~ Çuv. *u-* denkliğinin görüldüğü başka bir örnektir.

18. ET. *arig* “temizlik, temiz olma” ~ Çuv. *ırĩ* “iyi, hoş” (ÇRS, 629)

Tekin, kelimenin Ana Türkçede uzun ünlülü olduğunu söyler (1995: 172). Ceylan da, Çuvaşça şeklin **arig*'dan geldiğini belirtir (1997: 148). Eski Türkçe, birden fazla heceli kelimelerin sonundaki *-g* örnekte de görüldüğü gibi Çuvaşçada bulunmaz.

19. ET. *at* “1. Ad, 2. Unvan, 3. Kimlik” ~ Çuv. *yat* “ad, isim, nam” (ÇRS, 650)

Çuvaşçada *y-* türemesiyle karşımıza çıkan kelime, Clauson'da uzun ünlülüdür (1972: 32). Kelimenin aslının uzun ünlülü olduğuna Tekin de işaret etmiştir (1995: 135). Uzun ünlülerin Çuvaşçadaki izlerinden biri de bu tarz kelimelerin başındaki *y-*'lerdir (Tekin 1995: 138).

20. ET. *at* “at” ~ Çuv. *ut* “at” (ÇRS, 518)

Kelime, bir önceki örnekteki gibi uzun ünlülü olmadığı için Çuvaşça için normal olan *a-* ~ *u-* denkliği görülmektedir.

21. ET. *ata* “baba” ~ Çuv. *atte* “baba” (ÇRS, 47)

Bir akrabalık ismi olan kelimenin Türk lehçelerindeki örnekleri genellikle Eski Türkçe ile benzerlik gösterir (Yegorov 1964: 36, 37; Fedotov 1996 I; 70). Çuvaşça örnekte ise *t*'nin ikizleştiği görülmektedir.

22. ET. *atlan-* “ata binmek” ~ Çuv. *utlan-* “ata binmek” (ÇRS, 519)

İsimden fiil yapma eki *-lan*'ın Çuvaşçada da aynı olduğunu gösteren bir örnektir.

23. ET. *atlat-* “ata bindirmek” ~ Çuv. *utlantar-* “ata bindirmek” (ÇRS, 519)

24. ET. *atlıg* (I) “unvanlı, unvan sahibi” ~ Çuv. *yatlı* “isimli, meşhur” (ÇRS, 651)

Eski Türkçe *-lıg* ekindeki *-g*'nin Çuvaşça biçimde olmadığı görülmektedir.

25. ET. *ay-* “demek, söylemek, açıklamak” ~ Çuv. *ıyt-* “istemek, sormak” (ÇRS, 628)

Ceylan, Çuvaşça kelimedeki gelişimi **ayıt-* > *ıyt-* şeklinde gösterir (1997: 154).

26. ET. *ay* “ay” ~ Çuv. *uyih* “ay” (ÇRS, 508)

Clauson'un uzun ünlülü gösterdiği kelimelerdendir (1972: 265). Kelime, İdil Bulgarcasında da *ayuḥ* şeklinde geçmektedir (Yegorov 1964: 270; Fedotov 1996 II; 271; Ceylan 1997: 94, 148). Ceylan Çuvaşça kelimedeki gelişmeyi şöyle göstermiştir: **āy* > *ayuḥ* > *ayuh* > *uyih* (1997: 94).

27. ET. *bar* “1.var, mevcut 2. varlıklı, zengin” ~ Çuv. *pur* “1.var, mevcut” (ÇRS, 314)

Tekin'in Ana Türkçede uzun ünlülü düşündüğü kelimelerdendir (1995: 172). Türkçe kökenli kelimelerde Çuvaşçada kelime başında *b* görülmez. Çuvaşça örneklerde *p-* yer almaktadır. Ceylan, İdil Bulgarcasındaki bazı örnekler sebebiyle Çuvaşçadaki *b->p-* değişmesi için 13.-14. yüzyıl sonrasının kabul edilmesi gerektiğini düşünür (1997: 11).

28. ET. *barı* “hepsi” ~ Çuv. *purı* “hepsi” (ÇRS, 314)

Bir önceki madde ile ilişkili türemiş bir kelimedir. Yeni kelime, Eski Türkçe ve Çuvaşçada aynı ekle oluşmuştur.

29. ET. *bars* “kaplan” ~ Çuv. *bars* “pars, kaplan” (ÇRS, 59)

Clauson, kelimenin Türkçede Farsçadan bir alıntı olduğunu söyler (1972: 368). Çuvaşçada *b-*'nin nadiren yer aldığı kelimelerdendir. Kelimenin alıntı olduğunun bir göstergesidir.

30. ET. *baş* “baş, kafa” ~ Çuv. *puş* “baş, kafa” (ÇRS, 317)

Tekin, Çuvaşça şeklin İdil Bulgarcasında geçen *baç*'tan geliştiğini düşünür (1988: 167). Tekin başka bir çalışmasında bu *ç*'nin de **balç* gibi bir yapıdaki *-lç*'den geldiğini söyler (2003: 238).

31. ET. *başla-* “başlamak” ~ Çuv. *puşla-* “başlamak” (ÇRS, 318)

-la eki, Türkçenin genelinde olduğu gibi Çuvaşçada da en işlek isimden fiil yapan eklerden biridir.

32. ET. *başlıg* “başkanlı, riyasetli; mağrur, gururlu, asi, dik başlı” ~ Çuv. *puşlıh* “başkan, lider” (ÇRS, 318)

Aynı kelimedenden benzer eklerle türemiş kelimelerdir.

33. ET. bat- “batmak, gömülmek” ~ Çuv. put- “batmak” (ÇRS, 319)

Kelime başında *b~p* denkliği görülür. Çuvaşça örnekte kelime ünlüsünde bir daralma söz konusudur.

34. ET. bay “zengin” ~ Çuv. puyan “zengin” (ÇRS, 321)

Tekin’in Ana Türkçede uzun ünlülü düşündüğü bir kelimedir (1995: 172). Ceylan, Çuvaşça şeklin **bāyan*’dan geliştiğini düşünür (1997: 94).

35. ET. bedük “büyük” ~ Çuv. pısik “büyük” (ÇRS, 325)

Yegorov (1964: 173) ve Fedotov (1996 II: 466) Çuvaşça kelimeyi *bedük* ile eşlemiştir. Ceylan, Budenz’in Çuvaşça şekli gerçek bir Çuvaşça kelime saymasını yanlış görmüştür. Ona göre *bedük*’ün Çuvaşça karşılığı *purşşı* olmalıdır (1997: 60). Bununla birlikte *purşşı* örneği Çuvaşça sözlükte (bkz. Skvortsov 1982) bulunmamaktadır. *-d- ~ -r-* değişiminin beklendiği bir kelime olsa da Çuvaşça örnekte böyle bir durum söz konusu değildir.

36. ET. ben/bin/men “ben” ~ Çuv. epī “ben” (ÇRS, 635)

Çuvaşçanın kendine has zamir sistemi neticesinde Genel Türkçe teklik şahısların sonundaki *-n*’ler Çuvaşçada görülmez. Kelime başında ise Çuvaşçada bir *e* türemesi görülmektedir.

37. ET. beş/biş “beş” ~ Çuv. pillik “beş” (ÇRS, 295)

Clauson *beş* sayısını uzun ünlülü göstermiştir (1972: 376). Kelime, Tekin’de de uzun ünlülüdür (1995: 182). ET.-ş ~ Çuv. *-l* denkliği neticesinde Çuvaşçada kelime *-l*’li şekildedir. Çuvaşça kelimedede ayrıca hece artımı söz konusudur.

38. ET. beş bin “beş bin” ~ Çuv. pillik pin “beş bin” (ÇRS,)³

39. ET. beşinç/bişinç “beşinci” ~ Çuv. pillikmîş “beşinci” (ÇRS, 295)

Beş sayısının sıra sayı sıfatı hâline gelmiş şeklidir. Róna-Tas, Eski Türkçedeki ek için *+*m(X)ş > -*mş > *nş > nç* gelişimini göstermiştir (1999: 11). Sıra sayı sıfatları oluşturan ek Çuvaşçada *-mîş* şeklindedir ve ünlü uyumuna uymaz.

40. ET. bıy “bin” ~ Çuv. pin “bin” (ÇRS, 296)

Clauson, Moğolcadaki *mingan*’ı Türkçeden ödünçleme olarak değerlendirir (1972: 346). Ceylan, kelimenin eski şeklini **bıy* şeklinde göstermiştir (1997: 109). Kelime başındaki ünlü, Çuvaşçada tonsuzdur. Kelime sonunda *η ~ n* denkliği görülmektedir.

41. ET. bil- “bilmek, öğrenmek” ~ Çuv. pîl- “bilmek” (ÇRS, 287)

³ Kelime, *Çñaşla-Vırışla Slovar*’da madde başı değildir.

Ceylan, Çuvaşça kelimeyi **bil-* şeklinden getirir (1997: 172). Eski Türkçe ve Çuvaşçada fonetik olarak birbirine yakın şekiller söz konusudur.

42. ET. *bilig* “bilgi, hikmet, akıl, zihin” ~ Çuv. *pālü, pālv* “bilgi” (ÇRS, 288)

Eski Türkçe birden fazla heceli kelimelerin sonundaki -g’lerin Çuvaşçada bulunmadığına dair başka bir örnektir. Kelime başı ünsüzü Çuvaşçada tonsuzdur.

43. ET. *biligsiz* “bilgisiz, cahil” ~ Çuv. *pāūsīr* “bilgisiz, cahil” (ÇRS,)⁴

Rotasizm/zetasizm neticesinde Genel Türkçe yokluk bildiren ek, Çuvaşçada -r’li şekilde karşımıza çıkar.

44. ET. *bir* “bir, tek” ~ Çuv. *pīr, pīre* “bir” (ÇRS, 288)

Tekin’e göre kelime Ana Türkçede uzun ünlüdür (1995: 183). Çuvaşçada uzun ve kısa olmak üzere iki şekilde görülen kelimenin uzun şeklinde ünsüz ikizleşmesi söz konusudur.

45. ET. *birle* “ile, birlikte” ~ Çuv. *pīrle* “ile, birlikte” (ÇRS, 290)

Benzer bir kelime benzer bir ekle görülmektedir (< *bir+le*).

46. ET. *biş yüz* “beş yüz” ~ Çuv. *pilīkšīr* “beş yüz” (ÇRS, 295)

Genel Türkçe ile Çuvaşça arasındaki -z~-r ve -ş~-l denkliklerine güzel bir örnektir. Kelime Çuvaşçada birleşik yazılmaktadır.

47. ET. *biz* “biz” ~ Çuv. *epīr* “biz” (ÇRS, 635)

-z ~ -r denkliği neticesinde Çuvaşçadaki zamir *epīr* şeklindedir. 1. ve 2. şahıs zamirlerinde olduğu gibi Çuvaşça örnekte kelime başında e- görülmektedir.

48. ET. *boguz* “boğaz” ~ Çuv. *pīr* “boğaz” (ÇRS, 324)

Ceylan, Çuvaşça şeklin **bogar*’dan geliştiğini söyler (1997: 76, 84, 133). Rotasizm/zetasizm neticesinde Çuvaşçadaki örnek -r’lidir. Eski Türkçedeki örnekten farklı olarak Çuvaşça kelime tek hecelidir.

49. ET. *bol-* “olmak” ~ Çuv. *pul-* “olmak” (ÇRS, 311)

Tekin, kelimenin Ana Türkçede uzun ünlülü olduğunu düşünür (1995: 177). Kelime, İdil Bulgarcasında *bal-* şeklinde geçer (Tekin 1988: 196). Kelimede başı *b* ünsüzü Çuvaşça örnekte yine tonsuzdur. Ünlüde ise bir daralma görülmektedir. Klasik Moğolcada da *bol-* şeklinde geçen kelime, Türkçe ile Moğolca arasındaki ortak fiillerdendir (Ersoy 2012: 383).

50. ET. *çerig* “asker” ~ Çuv. *šar* “asker” (ÇRS, 398)

Kelime, Çuvaşçada tek heceli olarak görülür.

⁴ Kelime, *Çıvaşla-Vırışla Slovar*’da madde başı değildir.

51. ET. *çigan* “yoksul” ~ Çuv. *çuhîn* “yoksul” (ÇRS, 597)

Fedotov’da bulunmayan kelime Yegorov’da vardır (1964: 328).

52. ET. *eble-* “evlendirmek” ~ Çuv. *avlan-* “evlenmek” (ÇRS, 22)

Ceylan, Çuvaşça şekli **eblen-* fiilinden getirir (1997: 53). Çuvaşçada ev için *kil* ve *şurt* kelimeleri mevcuttur. Bununla birlikte *avlan-* fiili de Çuvaşçaya girmiştir. Yegorov’da geçen kelime (1964: 21), Fedotov’da bulunmaz.

53. ET. *eki* “iki” ~ Çuv. *ikī, ikkī* “iki” (ÇRS, 109)

Clauson, Eski Türkçe için *ekki* şeklinin orijinal olduğunu düşünmüştür (1972: 100). Tekin’e göre kelime Ana Türkçede uzun ünlülüdür (1995: 181). Kelime, İdil Bulgarcasında *eki* şeklindedir (Tekin 1988: 198). Çuvaşçada ikili şekilde yazılan kelimelerdendir. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır.

54. ET. *eki buŋ* “iki bin” ~ Çuv. *ikīpin* “iki bin” (ÇRS,)⁵**55. ET. *eki yüz* “iki yüz” ~ Çuv. *ikīšir* “iki yüz” (ÇRS,)⁶****56. ET. *ekin* “ikinci” ~ Çuv. *ikkimış* “ikinci” (ÇRS, 110)**

Eski Türkçede *-nç* olarak da görülen ek, örnekte *ç*’sizdir. Kelime, Clauson’da da *ekinç* şeklindedir (1972: 110). Çuvaşçada sıra sayı sıfatı *-mış* ekiyle yapılmıştır.

57. ET. *elig* (I) “el” ~ Çuv. *alī* “el” (ÇRS, 30)

Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki *g*’nin Çuvaşçada görülmediği başka bir örnektir.

58. ET. *elig* (II) “elli” ~ Çuv. *allī* “elli” (ÇRS, 31)

Kelimenin İdil Bulgarcasında *elū* ve *ellū* biçimleri vardır (Tekin 1988: 198). Ceylan, kelimenin eski biçimini **elig* şeklinde düşünür (1987: 87, 192, 199). Ceylan, gelişmeyi başka bir yerde **ēlig*’den yapar (1987: 162).

59. ET. *er* “yiğit, kahraman; erkek” ~ er; Çuv. *ar* “erkek” (ÇRS, 39)

Ceylan, Çuvaşcadaki şeklin **er*’den geliştiğini söyler (1997: 113). Kelime, açık hece ile biten *ere* şekliyle Klasik Moğolcada da mevcuttur (Ersoy 2010: 32).

60. ET. *ert-* “aşmak, geçmek” ~ Çuv. *irt-* “geçmek” (ÇRS, 116)

Kelime başı ünlüsü, Çuvaşçada dardır.

61. ET. *igaç* “ağaç” ~ Çuv. *yivış* “ağaç” (ÇRS, 132)

Clauson’da uzun ünlülü yazılan kelimelerdendir (1972: 33). Kelime, Tekin’e göre Ana Türkçede de uzun ünlülüdür (1995: 175). Çuvaşçada *y-‘li*

⁵ Kelime, *Çñaşla-Vırışla Slovar*’da madde başı değildir.

⁶ Kelime, *Çñaşla-Vırışla Slovar*’da madde başı değildir.

şekildedir. -ç de Çuvaşçada genellikle -ş olarak görülmektedir (Ceylan 1997: 90).

62. ET. *it* “köpek yılı” ~ Çuv. *yiti* “köpek” (ÇRS, 132)

Tekin, kelimenin Ana Türkçede uzun ünlülü olduğunu söyler (1995: 176). Uzun ünlülü kelime Çuvaşçada kelime başı ünsüzü ve kelime sonu ünlüsü ilavesiyle görülür. Ceylan da Çuvaşça şekli “Ön Seste *y-* ilişmesi” başlığı altında değerlendirir (1997: 165).

63. ET. *ilk* “ilk, birinci” ~ Çuv. *ilik* “ilk, birinci” (ÇRS, 100)

Kelime, Çuvaşçada iki heceli olarak karşımıza çıkar.

64. ET. *in-* “inmek” ~ Çuv. *an-* “inmek” (ÇRS, 33)

Tekin’e göre kelime Ana Türkçede uzun ünlülüdür (1995: 181). Kelime ünlüsü, Çuvaşçada arka damak ünlüsüdür.

65. ET. *iş* “iş, hizmet” ~ Çuv. *iş* “iş” (ÇRS, 104)

Kelime, Clauson’da uzun ünlülüdür (1972:254). Tekin, kelimenin Ana Türkçede de uzun ünlülü olduğunu belirtir (1995: 182). Kelime sonu *ş*’nin Çuvaşçada *-l* ile karşılanmadığı bir örnektir. Ceylan, kelimeyi “*İT *iç > Çuv. ş*” başlığı altında değerlendirmiş ve **iç*’ten getirmiştir (1997: 140).

66. ET. *kaçan* “ne zaman” ~ Çuv. *hişan* “ne zaman” (ÇRS, 549)

Kelime başı *k*’lar, arka damak ünlülerinin yanında Çuvaşçada *h-* olur.

67. ET. *kagan* “kağan” ~ Çuv. *kagan* “kağan” (ÇRS, 134)

ķ ~ *h-* denkliğinin olmadığı bir örnektir. Çuvaşçaya sonradan girmesi muhtemel kelimelerdendir.

68. ET. *kahn* “kahn” ~ Çuv. *hulın* “kahn” (ÇRS, 561)

ķ ~ *h-* denkliğinin görüldüğü bir örnektir. İlk hece ünlüsü, Çuvaşçada dardır.

69. ET. *kan* (II) “kan” ~ Çuv. *yun* “kan” (ÇRS, 639)

Clauson, kelimeyi uzun ünlülü göstermiştir (1972: 629). Kelime, İdil Bulgarcasında *hān* şeklindedir (Tekin 1988: 198). Ceylan, Çuvaşçadaki biçim için gelişmeyi şöyle gösterir: VB. *hān* > **ān* > **ian* > **yan* > *yun* (1997: 27). Aslında Çuvaşça *y-*’li örnekler özel bir durum arz ederler. Ceylan 1997: 24-28’de ayrıntısıyla işlenen konu için, kimi araştırmacılar ünlü uzunluğu, kimileri *ķ*’nin sızıcılışarak *h* üzerinden *y-*’ye dönüşmesi, kimileri ise kelime *h-*’nin düştüğü ve bir *y-* türemesi olduğu şeklinde yorumlar yapmışlardır (Ersoy 2010: 52).

70. ET. *kar* “kar” ~ Çuv. *yur* “kar” (ÇRS, 641)

Kelime, Clauson’da uzun ünlülüdür (1972: 641). Tekin de kelimeyi Ana Türkçede uzun ünlülü göstermiştir (1995: 173). *ķ* ~ *y-* denkliğinin olduğu örneklerden biridir.

- 71. ET. *kara* “kara, siyah” ~ Çuv. *hura* “kara, siyah” (ÇRS, 565)**
ķ- ~ *h-* denkleğinin görüldüğü bir örnektir. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır.
- 72. ET. *keç-* “geçmek” ~ Çuv. *kaş-* “geçmek” (ÇRS, 151)**
 Kelime sonunda *ç* ~ *ş* denkleği görülür. Kelime ünlüsü, Çuvaşçada arka damak ünlüsüdür.
- 73. ET. *keçür-* “geçirmek” ~ Çuv. *kaşır-* “affetmek, bağışlamak; geçirmek” (ÇRS, 151)**
 Kelime ünlüleri, Çuvaşçada arka damak ünlüleridir.
- 74. ET. *keyik* “av hayvanı, geyik” ~ Çuv. *kayik* “kuş, hayvan...”(ÇRS, 135)**
 Kelimenin ünlüleri Çuvaşçada arka damak ünlüleri şeklinde görülür.
- 75. ET. *kısğa* “kısa zaman içinde, hemen, uzun sürmeden” ~ Çuv. *kışke* “kısa, az” (ÇRS, 173)**
 Ceylan, Çuvaşça şeklin Tatarcadan Çuvaşçaya girdiğini belirtir (1997: 93).
- 76. ET. *kış* “kış” ~ Çuv. *hıl* “kış” (ÇRS, 552)**
 Ceylan, Çuvaşça şeklin **kıl*’dan geliştiğini düşünür (1997: 23, 134, 67). *-ş~-l* denkleğinin görüldüğü bir örnektir. Lambdasız/sigmatizm konusunda en çok başvurulan örneklerden biridir.
- 77. ET. *kız-* “1. Çok ısınmak, sıcaklığı artmak 2. Kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” ~ Çuv. *hır-* “kızmak, öfkelenmek” (ÇRS, 553)**
 Rotasizm/zetasizm ve *ķ-* ~ *h-* denkleğinin görüldüğü bir örnektir.
- 78. ET. *kız* “kız” ~ Çuv. *hır* “kız” (ÇRS, 553)**
 Kelime, Clauson’da uzun ünlüdür (1972: 679). Tekin, kelimenin Ana Türkçede de uzun ünlülü olduğu düşünür (1995: 176). İdil Bulgarcasında *hır* şeklindedir (1988: 199). *-z~-r* denkleği için en çok başvurulan örneklerdendir.
- 79. ET. *kızıl* “kızıl, kırmızı” ~ Çuv. *hırlı* “kırmızı” (ÇRS, 555)**
 Ceylan, Çuvaşça şekil için gelişmeyi şöyle göstermitir: **kırıl* > **hırıl* > *hırlı* (1997: 167, 200).
- 80. ET. *kiçe* “akşam” ~ Çuv. *kaş* “akşam” (ÇRS, 151)**
 Ceylan, Çuvaşça kelimenin **kēç* gibi bir şekilden geldiğini düşünür (1997: 160). *Geç* kelimesi, Ana Türkçede de uzun ünlüdür (1995: 182).
- 81. ET. *kiçig* “1. ast, kıdemsiz, rütbesiz 2. az, pek, az, hiç” ~ Çuv. *kışın* “küçük, genç” (ÇRS, 173)**
- 82. ET. *kim* “kim” ~ Çuv. *kam* “kim” (ÇRS, 138)**

Ceylan, Çuvaşça şeklin **kem*'den geldiğini söyler (1997: 99). Kelime, Çuvaşçada arka damak ünlüsü ile görülmektedir.

83. ET. *kir-* “girmek” ~ Çuv. *kîr-* “girmek” (ÇRS, 170)

Benzer sesler görülür. Kelime ünlüsünün karakteri Çuvaşçada çok az farklılık gösterir.

84. ET. *kod-* “koymak, bırakmak” ~ Çuv. *hur-* “koymak, yattırmak” (ÇRS, 564)

-*d* ~ -*r* ve *k-* ~ *h-* denkleğinin olduğu bir örnektir. Kelime ünlüsü, Çuvaşçada dardır.

85. ET. *kork-* “korkmak” ~ Çuv. *hîra-* “korkmak” (ÇRS, 547)

Yegorov, kelime için Türk lehçelerinden *kork-*, *kurk-*, *gorh-*, *gork-horih-* ve *horh-* gibi örnekler verir (1964: 293). Kelimenin ünlüyle bittiği tek örnek Çuvaşçada görünmektedir. Kelime başında *k~h-* denkleği mevcuttur.

86. ET. *köç-* “göçmek” ~ Çuv. *kuş-* “göçmek” (ÇRS, 197)

Kelime, İdil Bulgarcasında *kõç-* şeklindedir (Tekin 1995: 199). Clauson'da kelime uzun ünlülü gösterilmemiştir (1972: 694). Ceylan, İdil Bulgarcasındaki verilerden hareketle Çuvaşçadaki *ç* > *ş* değişiminin tarihinin çok eskilere gitmediğini belirtir (1997: 32).

87. ET. *kök* “mavi, yeşil, boz, gri, lacivert” ~ Çuv. *kîvak* “mavi” (ÇRS, 155)

Clauson'da uzun ünlülü gösterilen kelimelerdendir (1972: 708). Tekin de kelimenin Ana Türkçede uzun ünlülü olduğunu belirtir (1995: 184). Kelime, Çuvaşçada hece artımıyla karşımıza çıkmaktadır. Ceylan, Çuvaşçadaki gelişimi **kök* > **köyk* > **köyük* > **kövük* > *kîvak* şeklinde gösterir (1997: 81, 180).

88. ET. *köl* “göl” ~ Çuv. *külî* “göl” (ÇRS, 200)

Clauson'da kelime uzun ünlülü yazılmıştır (1972: 715). Tekin de Ana Türkçede kelimenin uzun ünlülü olduğunu belirtir (1995: 184). Çuvaşçada iki heceli olarak karşımıza çıkmaktadır.

89. ET. *könül* “gönül” ~ Çuv. *kîmîl* “gönül, hâl, karakter” (ÇRS, 158)

90. ET. *köz* “göz” ~ Çuv. *kuş* “göz” (ÇRS, 196)

Clauson'da kelime uzun ünlülü yazılmıştır (1972: 756). Ceylan Çuvaşça kelimenin **körç* gibi bir yapıdan geldiğini, (?) kaydıyla belirtir (1997: 182). -*z~r* denkleğinin görülmediği bir kelimedir.

91. ET. *kulkak* “kulak” ~ Çuv. *hîlha, hulha* “kulak” (ÇRS, 544)

Kelime başında *k~h-* denkleği görülür. İki heceli kelimenin Çuvaşça örneğinde kelime sonunda ünsüz yitimi vardır. Ceylan kelimeye “göçüşme” başlığı altında da yer vermiştir (1997: 199).

92. ET. *kümüş* “gümüş” ~ Çuv. *kĩmĩl* “gümüş” (ÇRS, 168)

Ceylan, Çuvaşça şeklin **kümüľ*’den geldiğini düşünür (1997: 30). Ön damak ünlülerinin yanında kelime başı *k*’si Çuvaşçada da *k*’dir. *-ş ~ -l* denklığının görüldüğü bir başka örnektir.

93. ET. *kün* “1. güneş 2. gün 3. gündüz” ~ Çuv. *kun* “gün” (ÇRS, 192)

Clauson’da uzun ünlülü yazılmayan kelimelerdendir (1972: 725). Bununla birlikte Tekin, kelimenin Ana Türkçede uzun ünlülü olduğunu düşünür (1995: 185). İdil Bulgarcasında kelime *küwen*’dir (Tekin 1988: 199). Ceylan kelimedeki gelişmeyi **kũn > *küyn > *küyũn > *küyen > küwen > kun* şeklinde gösterir (1997: 188).

94. ET. *künlik* “günlük” ~ Çuv. *kunliħ* “günlük” (ÇTTTS, 118)

Türkçenin en işlek eklerinden biri olan *-lık* Çuvaşçada da karşımıza çıkmaktadır.

95. ET. *küntüz* “gündüz” ~ Çuv. *kĩntĩr* “gündüz” (ÇRS, 160)

Yukarıdaki örneklerin aksine kelimenin *kün* kısmının Çuvaşçada *kun* değil de *kĩn* şeklinde görülmesi ilginçtir. *-z~-r* denklığının var olduğu örneklerden biridir.

96. ET. *küt-* “beklemek” ~ Çuv. *kĩ-* “beklemek” (ÇRS, 174)

Clauson, kelimeyi uzun ünlülü yazmıştır (1972: 701). Ceylan, Çuvaşça şeklin **kũt-*’den geldiğini belirtir (1997: 188). Kelime başı *k*’ler benzerdir.

97. ET. *küz* “güz, sonbahar” ~ Çuv. *kĩr* “güz, sonbahar” (ÇRS, 170)

Kelime, Tekin’e göre Ana Türkçede uzun ünlülüdür (Tekin 1995: 185). Clauson, kelimeyi uzun ünlülü yazmamıştır (1972: 757). *-z~-r* denklığının var olduğu örneklerden biridir. Kelime başı *k*’leri benzerdir.

98. ET. *oçuk* “ocak” ~ Çuv. *vuçah* “ocak” (ÇRS, 86)

Kelimenin Çuvaşçaya Tatarcadan geçtiği belirtilmiştir (Tekin 1995: 147; Ceylan 1997: 92, 186). Eski Türkçedeki yuvarlak ünlülü bazı kelimeler Çuvaşçada *v* türemesiyle görülürler. Yegorov kelimedede *vut/ut/ot* ile *-çah/-çak/-çoh/-şak* parçalarının varlığını düşünür (1964: 58).

99. ET. *ogul* “1. evlat, çocuk 2. bir unvan niteleyicisi” ~ Çuv. *ivĩl* “oğul” (ÇRS, 627)

Kelime, İdil Bulgarcasında *aw(i)l* şeklindedir (Tekin 1988: 195). Fedotov, sözlüğünün madde başında Çuvaşça kelimeyi *ivĩl, ivĩl, ivĩl* şeklinde yazmıştır (1996 II: 468). İlk hece ünlüsünün Çuvaşçada dar ünlülü olduğu görülür.

100. ET. *ok* “ok” ~ Çuv. *uhĩ* “ok” (ÇRS, 520)

İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır. Bununla birlikte Fedotov, Çuvaşça kelimeyi *uhī/ohī* şeklinde yazar (1996 II: 296). Çuvaşça kelimedeki hece artışı görülmektedir. Uzunluk, ünlü türemesinin sebeplerinden biri olsa da kelime, Tekin'in Ana Türkçede uzun ünlülü gösterdiği kelimeler arasında değildir.

101. ET. *ol* “o” ~ Çuv. *vīl* “o” (ÇRS, 68)

Eski Türkçede ve Çuvaşçada 3. teklik şahıs zamiri olarak kullanılan kelimedir. Çuvaşça örnekte kelime başında *v* görülür. Kelime ünlüsü Çuvaşçada dardır. Ceylan, Çuvaşçadaki ilk hece ünlüsünün İlk Türkçe *ō*'dan geldiğini düşünür ve gelişmeyi **ōl > vīl* şeklinde gösterir (1997: 176).

102. ET. *olur-* “oturmak, ikamet etmek” ~ Çuv. *lar-* “oturmak” (ÇRS, 206)

Çuvaşça kelimedeki gelişme şu şekilde gösterilmiştir: **olur- > *īlar- > lar-* (Yegorov 1964: 125; Ceylan 1997: 178, 206).

103. ET. *on* “on” ~ Çuv. *vun, vuni* “on” (ÇRS, 84)

Kelime, Clauson'da uzun ünlülü yazılmıştır (1972: 166). İdil Bulgarcasında *wān* ve *wan* şeklinde geçen kelime (Tekin 1988: 201), Tekin'e göre Ana Türkçede de uzun ünlülüdür (1995: 177). Tekin, kelimedeki ünlü türemesini uzunluğa bağlamıştır (1995: 157). Çuvaşça kelimedeki *v-* türemesi görülür.

104. ET. *onuç* “onuncu” ~ Çuv. *vunnīmiş* “onuncu” (ÇRS, 84)

Kelime, İdil Bulgarcasında *wānum* şeklindedir (Tekin 1988: 201).

105. ET. *ot* “ateş” ~ Çuv. *vut* “ateş” (ÇRS, 85)

Clauson'a göre kelime uzun ünlülüdür (1972: 34). Tekin, Ana Türkçede kelimeyi uzun ünlülü göstermiştir (1995: 177). Bu uzunluk, Çuvaşça kelimedeki *v-* türemesine sebep olmuştur.

106. ET. *otuz* “otuz” ~ Çuv. *vītir* “otuz” (ÇRS, 71)

Kelime İdil Bulgarcasında *wotur* şeklindedir (Tekin 1988: 202). Çuvaşça kelimedeki *v-* türemesi görülür. Ayrıca *-z ~ -r* denkleğinin olduğu bir kelimedir.

107. ET. *ölüg* “ceset, ölü beden, cenaze” ~ Çuv. *vilī* “ölü” (ÇRS, 79)

Çuvaşça kelimedeki *v-* türemesi görülür. Kelime uzun ünlülü olmadığı hâlde *v* türemesine yine de rastlanır. Tekin, benzer birkaç örnekten yola çıkarak *v* türemesinin Çuvaşçadaki birincil uzun ünlüleri tespit edilmiş ölçü olarak kullanılmayacağını belirtir (1995: 146, 147). Birden fazla heceli Eski Türkçe kelimenin *-g*'si ise Çuvaşçada *Ø*'a denktir.

108. ET. *ölür-* “öldürmek” ~ Çuv. *vīler-* “öldürmek” (ÇRS, 73)

Türemiş kelime, Eki Türkçede ve Çuvaşçada benzer ekle yapılmıştır.

109. ET. *öz* “kendi, öz” ~ Çuv. *var* “öz, orta” (ÇRS, 58)

Clauson'da uzun ünlülü gösterilen kelimelerdendir (1972: 278). Tekin'e göre kelime Ana Türkçede de uzun ünlülüdür (1995: 183). Çuvaşça kelimedeki *v* türemesinin sebebi de bu uzunluktur (Tekin 1995: 147). Kelime, *-z~-r* denkliğinin görüldüğü örneklerden biridir.

110. ET. *saç* “saç” ~ Çuv. *şüś* “saç” (ÇRS, 430)

Kelime başı *s-*, örnekte Çuvaşçada *ś-* olarak görülmektedir.

111. ET. *sarığ* “sarı” ~ Çuv. *sari* “sarı” (ÇRS, 346)

Kelimenin Çuvaşçada *sar* şekli de vardır. Kelime başı *s*'ler Çuvaşçada da çoğunlukla *s-*'dir. Birden fazla heceli kelimenin sonundaki *-g*, Çuvaşçada görülmez.

112. ET. *sebin-* “sevinmek” ~ Çuv. *savîn-* “sevinmek” (ÇRS, 338)

Orta hece *-b-*'si Çuvaşçada *-v-* olarak karşımıza çıkmıştır. Çuvaşça örnekteki ünlüler, arka damak ünlüleridir.

113. ET. *sekiz* “sekiz” ~ Çuv. *sakîr* “sekiz” (ÇRS, 339)

Kelime İdil Bulgarcasında *sekir* şeklindedir (Tekin 1988: 200). *-z~-r* denkliğinin var olduğu örneklerden biridir. İlk hece ünlüsü, Çuvaşçada arka damak ünlüsüdür.

114. ET. *sekizîñç* “sekizinci” ~ Çuv. *sakkîrmîş* “sekizinci” (ÇRS, 340)

-mîş sıra sayı sıfatı yapma ekinin görüldüğü başka bir örnektir.

115. ET. *sekiz on* “seksen” ~ Çuv. *sakîrvunnî* “seksen” (ÇRS, 339)

Sekiz ve *on* sayılarının birleşmesiyle oluşan *seksen* sayısı, Çuvaşçada da aynı yolla oluşturulmuştur.

116. ET. *sen/sin* “sen” ~ Çuv. *esî* “sen” (ÇRS, 636)

Teklik birinci şahıs zamirinde olduğu gibi bu zamirin Çuvaşça şeklinde de *-n*'nin olmadığı görülür. Başta yine *e* türemesi söz konusudur.

117. ET. *siz* “siz” ~ Çuv. *esîr* “siz” (ÇRS, 637)

Ceylan, Çuvaşça kelimeyi **sîr*'den getirir (92, 203). *-z~-r* denkliğinin var olduğu örneklerden biridir. Teklik şahıslarda olduğu gibi 1. ve 2. çokluk şahıs zamirlerinin Çuvaşça şekillerinde başta *e* bulunmaktadır.

118. ET. *sub* “su” ~ Çuv. *şiv* “su” (ÇRS, 626)

Tekin'in Ana Türkçede uzun ünlülü olarak gösterdiği kelimelerdendir (1995: 180). Kelime, Clauson'da da uzun ünlülüdür (1972: 783). Fedotov, sözlüğünün madde başında kelimeyi Çuvaşçada *şiv*, *şivî*, *şiv*, *şu*, *şiv* şeklinde göstermiştir (1996 II: 465).

119. ET. *subsuz* “susuz” ~ Çuv. *şivsîr* “susuz” (ÇRS, 626)

Örnekte, yokluk eki Çuvaşçada *-sır* şeklinde görülmektedir. Ekte *z~r* denkliği mevcuttur.

120. ET. *süyük* “kemik” ~ Çuv. *şimĭ, şini* “kemik” (ÇRS, 609)

Ceylan, Çuvaşça kelimeyi “s->ş- değişmesi” ve “İT **-ŋ-, *-ŋ > Çuv. -m-, -m*” başlıkları altında değerlendirmiştir (1997: 36, 110). Eski Türkçe kelime sonu *k*'si Çuvaşça örnekte yoktur.

121. ET. *sür-* “sürmek” ~ Çuv. *sĭr-* “sürmek” (ÇRS, 361)

Eski Türkçe ve Çuvaşça örneklerin ünlü dışında tamamen ortaklık sergilediği görülmektedir.

122. ET. *tag* “dağ” ~ Çuv. *tu* “dağ” (ÇRS, 489)

Kelime, Clauson'da uzun ünlülüdür (1972: 463). Tekin, kelimenin Ana Türkçede de uzun ünlülü olduğunu düşünür (1995: 174). Eski Türkçe örnekteki *-g*, Çuvaşçada görülmez. Fedotov, Çuvaşçadaki gelişmeyi **tār > tĭv > tu* şeklinde göstermiştir (1996 II: 240). Ceylan, konuyu ele alırken tek heceli kelime sonlarındaki İT **g*'lerin Çuvaşçada *-v-* veya \emptyset ile karşılandığını belirtmiştir (1997: 85).

123. ET. *takagu/takıgu* “tavuk yılı” ~ Çuv. *çih(ĭ)* “tavuk” (ÇRS, 586)

Runik harfli metinlerde *takagu/takıgu*'nun “tavuk” anlamı bulunmasa da Eski Türkçede kelimenin bu anlamı da elbette mevcuttur (bkz. DLT: 848; DTS: 536; Clauson 1972: 468). İdil Bulgarcasındaki “*tohçi ?*”nin anlamı Tekin tarafından “tavukçu” olarak verilmiştir (1988: 201). Kelime başında *t~ç* denkliğinin olduğu bir örnektir. Çuvaşçada iki şekilli kelimelerdendir. Kelime, Çuvaşçada bazen tek hece, bazen de iki heceli kullanım alanına sahiptir.

124. ET. *takı* “1. ve 2. dahi, daha” ~ Çuv. *tata* “1. ve 2. dahi, daha” (ÇRS, 448)

125. ET. *taş* (II) “1. dış 2. bedenin dış yüzü, ten” ~ Çuv. *tul* “dış” (ÇRS, 491)

Kelime başında *t~t* denkliği vardır. Kelime ünlüsü Çuvaşçada dardır. Sonda ise *ş~l* denkliği görülür.

126. ET. *tebi* “deve” ~ Çuv. *tĭve* “deve” (ÇRS, 468)

Orta hece ünsüzü, Çuvaşçada *v* şeklinde görülmektedir. DLT'de de *teve* şeklinde olan kelime Moğolcada ise *temege(n)*'dir (Ersoy 2012: 171).

127. ET. *tegre* “çevre, etraf” ~ Çuv. *tavra* “çevre, etraf; çengel, kanca” (ÇRS, 436)

Kelime ünlüsü, Çuvaşçada arka damak ünlüsüdür. Eski Türkçe *-g-*, Çuvaşça örnekte *-v-* şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

128. ET. *temir* “demir” ~ Çuv. *tĭmĭr* “demir” (ÇRS, 481)

Ceylan, Çuvaşça kelimenin Tatarcadan alıntı olduğunu söyler (1997: 161). İlk hece ünlüsü, Çuvaşçada dardır. *Temür* şeklinde Klasik Moğolcada da yer alan kelime, Türkçe ile Moğolca arasındaki ortak kelimelerdendir (Ersoy 2012: 171).

129. ET. *teŋri* “1. gökyüzü, 2. Tanrı” ~ Çuv. *turĭ* “Tanrı” (ÇRS, 496)

Eski Türkçedeki *ŋ* Çuvaşçada görülmez. Kelime *tengri* şeklinde Klasik Moğolcada da geçer (Ersoy 2012: 171). İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dar görünse de, Fedotov, Çuvaşça kelimenin *torĭ* ve *tor* şekillerini de kaydetmiştir (1996 II: 252).

130. ET. *ter* “ter” ~ Çuv. *tar* “ter” (ÇRS, 444)

Kelime, Clauson'da uzun ünlülü yazılmıştır (1972: 528). Kelimedeki ünlü, Çuvaşçada arka damak ünlüsüdür.

131. ET. *tez-* “1. koşmak, koşarak uzaklaşmak 2. kaçmak” ~ Çuv. *tar-* “kaçmak” (ÇRS, 445)

-z~-r denkleğinin var olduğu örneklerden biridir. Kelime başı *t*'leri ortaktır. Kelime ünlüsü ise Çuvaşçada arka damak ünlüsüdür.

132. ET. *tud-* “tıkamak, engel olmak” ~ Çuv. *çar-* “engel olmak, engellemek” (ÇRS, 579)

-d ~ -r denkleğinin görüldüğü bir örnektir. Kelime başında *t~ç* denkleği mevcuttur.

133. ET. *ti-/te-* “demek, söylemek” ~ Çuv. *te-* “demek, söylemek” (ÇRS, 462)

Yapı bakımından en fazla benzerlik gösteren örneklerdendir.

134. ET. *tirgür-* “diriltmek” ~ Çuv. *çĭrt-* “diriltmek, canlandırmak” (ÇRS, 592)

135. ET. *tirig* “diri, canlı” ~ Çuv. *çĭrĭ* “diri, canlı” (ÇRS, 591)

Ceylan, Çuvaşça şeklin **tirig*'den geldiğini söyler (1997: 14). Kelime başında *t~ç* denkleği görülür. Eski Türkçede birden fazla heceli kelimelerin sonundaki *-g*'ler, Çuvaşçada görülmez.

136. ET. *tiril-* “dirilmek” ~ Çuv. *çĭrĭl-* “dirilmek” (ÇRS, 591)

Kelime başında *t ~ ç-* denkleği vardır. İsimden fiil yapan ekin de ortak olduğu görülür.

137. ET. *tod-* “doymak” ~ Çuv. *tĭran-* “doymak” (ÇRS, 458)

Kelime, Clauson'da uzun ünlülü yazılmıştır (1972: 451). Ceylan, Çuvaşça örneğinin gelişimini **tod-* > **todgan-* > **todan-* > *tĭran-* şeklinde vermiştir (1997: 71).

138. ET. *tok* “tok” ~ Çuv. *tutĭ* “tok” (ÇRS, 499)

Çuvaşça örnekte hece artımı söz konusudur. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır.

139. ET. tokuz “dokuz” ~ Çuv. tîhhîr “dokuz” (ÇRS, 462)

İdil Bulgarcasında kelime *tohur* şeklindedir (Tekin 1988: 201). Ceylan gelişmeyi **tokur* > *tohur* > *tîhhîr* şeklinde gösterir (1997: 76). -z~r denkliğinin var olduğu örneklerden biridir. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır.

140. ET. tokuzunç “dokuzuncu” ~ Çuv. tîhhîrmîş “dokuzuncu” (ÇRS, 462)

Sıra sayı sıfatı yapan ek Eski Türkçede -nç, Çuvaşçada ise -mîş'tir.

141. ET. tokuz yüz “dokuz yüz” ~ Çuv. tîhhîr şîr “dokuz yüz” (ÇRS, 462)

Kelime sonunda z~r denklikleri vardır. *Yüz* sayısında y- ~ ş- denkliği görülür.

142. ET. ton “giysi” ~ Çuv. tum “giysi, elbise” (ÇRS, 493)

Ton, Clauson'da uzun ünlülü gösterilmiştir (1972: 512). Tekin de kelimeyi Ana Türkçede uzun ünlülü göstermiştir (1995: 178). Kelime başında t~t denkliği mevcuttur. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır.

143. ET. tök- “dökmek” ~ Çuv. tîk- “dökmek” (ÇRS, 452)

Kelime başında t~t denkliği vardır. Kelime ünlüsü Çuvaşçada dardır.

144. ET. tört “dört” ~ Çuv. tîvatî “dört” (ÇRS, 451)

Tekin'e göre kelime Ana Türkçede uzun ünlülüdür (1995: 184). Kelime, Clauson'da da uzun ünlülü gösterilmiştir (1972: 534). Fedotov'da kelimenin *tîvat*, *tîvatî* ve *tuatî* şekilleri de gösterilmiştir (1996 II: 184). İlk hece ünlüsünün Çuvaşçada dar olduğu görülür. *Dörbe(n)* şeklinde Klasik Moğolcada da yer alan kelime, Türkçe ile Moğolcada ortak olan unsurlardandır (Ersoy 2012: 152).

145. ET. törtünç “dördüncü” ~ Çuv. tîvatîmîş “dördüncü” (ÇRS, 451)

Sıra sayı sıfatı yapan ekin başka bir kullanım örneğidir.

146. ET. tur- “1. ayağa kalkmak 2. bekçilik, muhafızlık yapmak” ~ Çuv. tîr- “durmak, dikilmek” (ÇRS, 457)

Kelime başı t~t denkliği vardır.

147. ET. tutun- “tutunmak” ~ Çuv. ttîn- “tutunmak” (ÇRS, 506)

Kelime başı t~t söz konusudur. Ortak bir fiil ve ortak bir yapım eki görülmektedir.

148. ET. tutuz- “1. tutturmak 2. yakalatmak” ~ Çuv. tttar- “tutturmak, yakalatmak” (ÇRS, 507)

Aynı fiil, aynı görevi gören farklı ekle türetilmiş görünmektedir.

149. ET. *tūs* “düş, rüya” ~ Çuv. *tīlik* “düş, rüya” (ÇRS, 469)

Tekin, Ana Türkçede kelimenin uzun ünlülü (*tūs*) olduğunu söyler (1995: 185). Fedotov Çuvaşça kelimedeki *ik*'i ek olarak göstermiştir (1996 II: 214). Ceylan da Çuvaşçadaki şekli **tūl*'den getirir (1997: 13). *ş~l* denkliği için sık başvurulan örneklerdendir.

149. ET. *u* “uyku” ~ Çuv. *iyhī* “uyku” (ÇRS, 628)

Kelime, Clauson'da uzun ünlülü yazılmıştır (1972: 2). Tekin de Ana Türkçede kelimeyi *ū* şeklinde göstermiştir (1995: 179).

150. ET. *uç* “uçmak” ~ Çuv. *viš* “uçmak” (ÇRS, 76)

Eski Türkçe kelime, Çuvaşçada *v*-li görülmektedir. Eski Türkçe *-ç* ise örnekte Çuvaşça kelimedeki *-š* ile karşılanmıştır.

151. ET. *udı* “uyumak” ~ Çuv. *švīr* “uyumak” (ÇRS, 431)

Clauson'a göre kelime, uzun ünlülüdür (1972: 42). Tekin de *uyu-* filini Ana Türkçede uzun ünlülü göstermiştir (1995: 179). Çuvaşça şeklin gelişimini Ceylan şöyle göstermiştir: **ūdi* -> **yūri* -> **yūwru* -> **yūwur* -> *švīr* - (1997: 71, 97, 184).

152. ET. *uruš* “savaş” ~ Çuv. *vīšī* “savaş” (ÇRS, 70)

Çuvaşça örnekte kelime başında *v*- görülmektedir. Ayrıca kelime ünlü ile bitmektedir.

153. ET. *üç* “üç” ~ Çuv. *višī, viššī* “üç” (ÇRS, 81)

İdil Bulgarcasında *wečim* “üçüncü” örneği vardır (Tekin 1988: 202). Çuvaşça örnekte de başta *v* görülmektedir. Kelimenin Çuvaşçada uzun ve kısa şekilleri vardır.

154. ET. *üç yüz* “üç yüz” ~ Çuv. *viššīr* “üç yüz” (ÇRS, 82)

Üç ve *yüz* sayılarının birleşerek oluşturduğu *üç yüz* sayısı Çuvaşçada birleşik yazılmaktadır. *Yüz* sayısında *y~š* ve *z~r*- denklikleri görülmektedir.

155. ET. *üçünç* “üçüncü” ~ Çuv. *viššīmīš* “üçüncü” (ÇRS, 81)

Çuvaşçada *-mīš* ekiyle oluşmuş başka bir örnektir.

156. ET. *yadag* “yaya, piyade” ~ Çuv. *šuran* “yaya, yayan”(ÇRS, 426)

Kelime başı *y~š* denkliği görülür. Fedotov, kelimenin etimolojisini *šara* + *ura-n* şeklinde yapmıştır (1996 II: 141). *šara*'nın Çuvaşçada “çıplak, yalın” vb. anlamları vardır. *Ura* ise “ayak” demektir.

157. ET. *yalıy* “çıplak, yoksul” ~ Çuv. *šara* “çıplak” (ÇRS, 398)

Kelime başı *y~š* denkliği görülür.

158. ET. *yaş* “1. göz yaşı 2. yaş” ~ Çuv. *kuşşul* “gözyaşı” (ÇRS, 198)

Çuvaşça kelime *kuş* ve *şul* kelimelerinin birleşmelerinden oluşmuştur. Çuvaşça kelimenin ikinci kısmı Eski Türkçe *yaş* ile benzerlik göstermektedir. *Y~ş-* ve *-ş~l* denklikleri göz önüne alındığında ortaklık açıklanabilmektedir.

159. ET. *yaşıl* “yeşil” ~ Çuv. *yeşil* “yeşil” (ÇRS, 100)

Çuvaşça kelime alıntı olmalıdır çünkü Eski Türkçe kelime başı *y-*’leri Çuvaşçada *ş*’dir.

160. ET. *yay* “yaz” ~ Çuv. *şur* “yaz” (ÇRS, 426)

Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. Kelime ünlüsü Çuvaşçada dardır.

161. ET. *yaz* “ilkbahar” ~ Çuv. *şur* “yaz” (ÇRS, 426)

-z~r denkliğinin var olduğu örneklerden biridir. İlk Türkçede kelime **nār* olarak gösterilmiştir (Ceylan 1997: 130). Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. Kelime ünlüsü Çuvaşçada dardır.

162. ET. *yegirmi/yigirmi* “yirmi” ~ Çuv. *şrīm* “yirmi” (ÇRS, 418)

Kelime İdil Bulgarcasında *cirem* şeklindedir (Tekin 1988: 197). Kelime başı *y~ş* denkliği görülür.

163. ET. *yer/yir* “1. yer, toprak, arazi, yeryüzü 2. ülke, memleket, 3. yer tanrısı” ~ Çuv. *şir* “yer” (ÇRS, 412)

y~ş- denkliği mevcuttur. Kelime sonunda da *r~r* denkliği görülür.

164. ET. *yet-* (II) “ulaşmak, erişmek” ~ Çuv. *şit-* “yetmek” (ÇRS, 419)

Kelime başı *y~ş* denkliği görülür.

165. ET. *yeti yüz* “yedi yüz” ~ Çuv. *şiçşir* “yedi yüz” (ÇRS, 421)

Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. Sonda ise *z~r* denkliği vardır.

166. ET. *yeti* “yedi” ~ Çuv. *şiçi* “yedi” (ÇRS, 420)

Kelime, İdil Bulgarcasında *ciyeti* şeklindedir (Tekin 1988: 197). Kelime başı *y~ş* denkliği görülür.

167. ET. *yetinç/yitinç* “yedinci” ~ Çuv. *şiççimş* “yedinci” (ÇRS, 421)

Kelime, İdil Bulgarcasında *ciyetiş* şeklinde geçer (Tekin 1988: 197).

168. ET. *yetmiş* “yetmiş” ~ Çuv. *şitmil* “yetmiş” (ÇRS, 420)

Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır. Ekte *ş~l* denkliği mevcuttur.

169. ET. *yıl* “yıl” ~ Çuv. *şul* “yıl” (ÇRS, 422)

Kelime başı *y~ş*, kelime sonunda da *l~l* denkliği görülür.

170. ET. *yılan* “yılan yılı” ~ Çuv. *şilen* “yılan” (ÇRS, 409)

Clauson, kelimenin ikinci ünlüsünü uzun göstermiştir (1972: 930). Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. Çuvaşça örnekte ünlülerin ön damak ünlüleri olduğu görülür.

171. ET. *yımşak* “yumuşak” ~ Çuv. *şemşe* “yumuşak” (ÇRS, 406)

Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. Eski Türkçe örnekteki kelime sonu *k*'si Çuvaşçada görülmez. Çuvaşçada yumuşak anlamına gelen bir başka kelime de *yışik*'tir. Alıntı bir kelime izlenimi vermektedir.

172. ET. *yi-/ye-* “yemek yemek” ~ Çuv. *şî-* “yemek” (ÇRS, 414)

Kelime, Clauson'da uzun ünlülü yazılmıştır (1972: 869). Kelime başı *y~ş* denkliği görülür.

173. ET. *yir/yer sub* “kutsal vatan toprağı” ~ Çuv. *şırşiv* “ülke, memleket” (ÇRS, 413)

Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. Eski Türkçe *yer sub* ikilemesinin aynı kelimelerle ve aynı mânâya gelecek şekilde Çuvaşçada da yaşıyor olması dikkat çekicidir.

174. ET. *yit-/yet-* “kaybolmak, yitmek” ~ Çuv. *şit-* “yitmek” (ÇRS, 414)

Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. Kelime sonunda da *t~t* denkliği vardır.

175. ET. *yitür-* “kaybetmek, yitirmek” ~ Çuv. *şiter-* “kaybetmek” (ÇRS, 414)

Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. Benzer ekler vardır.

176. ET. *yok* “1. yok, 2. yoksul” ~ Çuv. *şuk* “yok” (ÇRS, 422)

Kelime, Clauson'da uzun ünlülü gösterilmiştir (1972: 895). Kelime ünlüsü, Çuvaşçada dardır. *y~ş-* ve *-k~k* denklikleri görülür.

177. ET. *yol* “yol” ~ Çuv. *şul* “yol; yıl” (ÇRS, 422)

Kelime, Clauson'da uzun ünlülü yazılmıştır (1972: 917). Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. Kelime ünlüsü, Çuvaşçada dardır. Kelime sonunda *l~l* denkliği vardır.

178. ET. *yort-* “adım atmak, ilerlemek, gitmek, yürüme, yol almak, ilerlemek” ~ Çuv. *şüre-* “yürüme” (ÇRS, 430)

Kelimenin ikinci ünlüsü Clauson'da uzun yazılmıştır (1972: 957). Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır.

179. ET. *yort-* “yürütmek, ilerletmek” ~ Çuv. *şüret-* “yürütmek” (ÇRS, 430)

Kelime başı *y~ş* denkliği görülür. Fiilden fiil yapan ekte de ortaklık mevcuttur.

180. ET. *yurt* “yurt, kamp yeri, konaklama, yeri” ~ Çuv. *şurt* “ev, apartman” (ÇRS, 427)

Kelime başı *y~ş* denklığı görülür.

181. ET. *yür-, yori-* “yürümek” ~ Çuv. *şüre-* “yürümek” (ÇRS, 430)

Kelime başı *y~ş* denklığı görülür.

182. ET. *yüz* (II) “yüz” (100) ~ Çuv. *şır* “yüz; yer” (ÇRS, 412)

Kelime, Clauson'da uzun ünlülü yazılmıştır (1972: 983). Kelime, İdil Bulgarcasında *cür* şeklindedir (Tekin 1988: 197). Tekin *cür*'ün de **yür*'den geldiğini düşünür (1988: 27). *-z~-r* denklığının var olduğu örneklerden biridir.

183. ET. *yüzer* “yüzer” ~ Çuv. *şırşer* “yüzer” (ÇRS, 413)

Üleştirme sayı sıfatları yapan ek, Çuvaşçada ünlülerden sonrada *ş*'lidir.

Sonuç:

1. Yaptığımız inceleme neticesinde Köktürk harfli yazıtlar ile Çuvaşça arasında 183 ortak kelime tespit edilmiştir. Ortaya çıkan rakam, *akit-*, *ölür-*, *sebin-* gibi türemiş şekilleri görülen; ancak *ak-*, *öl-* ve *seb-* gibi kök şekilleri yazıtlarda geçmeyen ve “ileri öğeler” kategorisinde değerlendirilebilecek kelimeler de dikkate alındığında elbette daha da artacaktır.

2. Ortak 183 kelimenin 45'i fiil, 138'i ise isimdir. İsimler içerisinde sayılar, en fazla sıklık gösteren kelimelerdir.

Fiil	45
İsim	138
Organ	10
Hayvan	8
Zaman	9
Akrabalık	1
Renk	5
Maden	3
Sayı	34
Tabiat-Yeryüzü	11
Ev	3
Savaş-Ordu-Asker	3
Diğer	46
Zamir	6

3. Ayrıntıları aşağıdaki tabloda gösterilen ses denkliklerinde şu noktalar dikkat çekicidir. ET. *a-*, Çuvaşçada çoğunlukla *u-*'dur. ET. *e-*, Çuvaşçada *i-* veya *a-*'dir. ET. *t-* ve *i-* için denklik sayısı azdır. ET. kelime başı yuvarlak ünlüleri, Çuvaşçada genellikle ön seste *v-* ile görülürler.

Ünsüzlerdeki denkliklerde ET. *b-*, *k-*, *t-* ve *y-*'de yoğunluk vardır. ET. *b-*, Çuv.'da genellikle *p-*'dir. ET. *k-*'ler, Çuvaşçada *k-*; *ķ-*'lar ise *h-*'dir. ET. *t-*, genellikle *t-*, ET. *y-* de Çuv.'da genellikle *ş-*'dir.

Köktürk harfli yazıtlar ile Çuvaşça arasında ortak 183 kelimedenden hareketle kelime başı ses denklikleri, bir tablo yardımıyla şu şekilde gösterilebilir:

ESKİ TÜRKÇE	ÇUVAŞÇA	
a-	u-	11
	ĩ	1
	a-	2
	ı	3
	ı	1
	ĩ	1
	vı-	2
	yu-	1
	ya-	2
	yı-	1
b-	p-	20
	b-	1
	ep-	2
ç-	ş-	1
	ç-	1
e-	a-	4
	i-	5
t-	yı-	2
i-	ĩ-	2
	a-	1
ķ-	h-	10
k-	k-	20

	y-	2
o-	vu-	4
	vĩ-	2
	ı-	1
	u-	1
	l-	1
ö-	vi-	1
	vĩ-	1
	va-	1
s-	s-	6
	ş-	1
	es-	2
	ş-	3
t-	t-	22
	ç-	5
u-	ı-	1
	vĩ-	1
	vi-	3
	vĩ-	1
	şı-	1
y-	ş-	27
	k-	1
	y-	1
Toplam		183

4. Denklik gösteren kelimeler arasında akrabalık isimlerinde görülen ortaklık, diğer türlere göre çok azdır.

5. Zamirlerde çokluk 3. şahıs eki dışında bütün zamirlerde ortaklık söz konusudur. Adı geçen zaminin antlarda geçmemesi, elbette bir ortaklık olmadığı anlamına gelmemelidir.

6. Sayı isimlerinin fazla olması, Eski Türkçe dizinde birleşik sayıların ve sıra sayıların da madde başına alınmış olmasından kaynaklanmaktadır.

7. Eski Türkçe ile Çuvaşça arasındaki denkliklerde *iş/ iŝ, kir-/kîr-, bil-/pîl-* gibi birbirine fonetik olarak yakın kelimeler olduğu gibi *aç/viŝ, adak/ura* ve *kız/hîr* gibi birbirinden farklı gibi görünen kelimeler de bulunabilmektedir.

8. Ortak olan kelimelerin Ana Türkçede uzun ünlülü olup olmaması ya da başka birtakım sebeplerle denklik gösteren kelimelerde ünlü-ünsüz (VK) denkliği her zaman uyumlu olmamaktadır. Mesela *aç* kelimesi Eski Türkçede

VK yapısında iken aynı kelime Çuvaşçada KVKV (*viŝi*) şeklindedir.

Anıtların kelime hazinesinin, taşların büyüklükleri dikkate alınca, Eski Türkçenin bütün söz varlığını taşımadığı araştırmacılarca daha önce de ifade edilmiştir. *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları* adlı eserde de Orhun ve Uygur dönemine ait 10 yazıtta 7726 kelimelik bir söz varlığından bahsedilmiş ve bunlara 1517 madde başında yer verilmiştir. Anıtlarda geçen 218 özel isim bu sayıdan çıkarıldığında geriye 917 kelime kalmaktadır (612 isim ve 305 fiil). 917 kelime esas alınca Çuvaşça ile ortaklaşan 183 kelimenin çok da az olmadığı ortadadır. Bu sayının oranı ise % 19.95'tir. İsimlerdeki ortaklık oranı % 22.54, fiillerdeki ise % 14.75'tir. Bu oranların Çuvaşça gibi uzun zaman önce Genel Türkçeden ayrılmış ve çok fazla dış etkilere maruz kalmış bir lehçe için az olmadığı söylenebilir.

EK:

Çuvaşça-Eski Türkçe (Köktürk Harfli Yazıtlar Esasında) Ortak Kelimeler Dizini

alî : *elig* (I) “el”

allî : *elig* (II) “elli”

an- : *in-* “inmek”

ançah : *ançak* “öylece”

ar : *er* “yiğit, kahraman; erkek”

atte : *ata* “baba”

avlan- : *eble-* “evlendirmek”

bars : *bars* “kaplan”

çar- : *tıd-* “tıkamak, engel olmak”

çih(i) : *takaġu/takiġu* “tavuk yılı”

çîrî : *tiriġ* “diri, canlı”

çîrîl- : *tiril-* “dirilmek”

çîrt- : *tirġür-* “diriltmek”

çuhîn : *çıġan* “yoksul”

epî : *ben/bin/men* “ben”

epîr : *biz* “biz”

- esĩ* : *sen/sin* “sen”
esĩr : *siz* “siz”
hĩlha : *kulkak* “kulak”
hĩra- : *kork-* “korkmak”
hĩşan : *kaçan* “ne zaman”
hĩl : *kış* “kış”
hĩr- : *kız-* “1. Çok ısınmak, sıcaklığı artmak 2. Kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek”
hĩr : *kız* “kız”
hĩrlĩ : *kızıl* “kızıl, kırmızı”
hulĩn : *kalın* “kalın”
hur- : *kod-* “koymak, bırakmak”
hura : *kara* “kara, siyah”
iltĩn : *altun* “altın”
irĩ : *arığ* “temizlik, temiz olma”
ivĩl : *ogul* “1. evlat, çocuk 2. bir unvan niteleyicisi”
ıyhĩ : *u* “uyku”
ıyt- : *ay-* “demek, söylemek, açıklamak”
ıyĩr : *adgır* “aygır”
ikĩ şĩr : *eki yüz* “iki yüz”
ikĩpin : *eki buğ* “iki bin”
ikĩ, ikkĩ : *eki* “iki”
ikkĩmĩş : *ekin* “ikinci”
il- : *al-* “almak”
irt- : *ert-* “aşmak, geçmek”
ĩlk : *ilk* “ilk, birinci”
ĩntĩ : *amtı* “şimdi”
ĩş : *iş* “iş, hizmet”
kagan : *kagan* “kağan”
kaş- : *keç-* “geçmek”
kaş : *kiçe* “akşam”
kaşĩr- : *keçür-* “geçirmek”
kam : *kim* “kim”
kayık : *keyik* “av hayvanı, geyik”
kĩmil : *kõñũl* “gönül”
kĩntĩr : *kũntũz* “gündüz”
kĩvak : *kõk* “mavi, yeşil, boz, gri, lacivert”
kĩşĩn : *kiçiğ* “1. ast, kıdemsiz, rütbesiz 2. az, pek, az, hiç”
kĩmĩl : *kũmũş* “gümüş”

- kîr-** : *kir-* “girmek”
kîr : *küz* “güz, sonbahar”
kîške : *kısga* “kısa zaman içinde, hemen, uzun sürmeden”
kîr- : *küt-* “beklemek”
kuş- : *köç-* “göçmek”
kuş : *köz* “göz”
kuşşul' : *yaş* “1. göz yaşı 2. yaş”
kun : *kün* “1. güneş 2. gün 3. gündüz”
kunlîh : *künlik* “günlük”
külî : *köl* “göl”
lar- : *olur-* “oturmak, ikamet etmek”
pır : *boguz* “boğaz”
pıstık : *bedük* “büyük”
pîl- : *bil-* “bilmek, öğrenmek”
pîlikşîr : *biş yüz* “beş yüz”
pîlik : *biş/beş* “beş”
pîlik pin : *beş bıy* “beş bin”
pîlikmiş : *beşinç/bişinç* “beşinci”
pîlü, pîlv : *bilig* “bilgi, hikmet, akıl, zihin”
pîlüsîr : *biligsiz* “bilgisiz, cahil”
pin : *bıy* “bin”
pîr, pîrre : *bir* “bir, tek”
pîrle : *birle* “ile, birlikte”
puş- : *baş* “baş, kafa”
puşla- : *başla-* “başlamak”
puşlîh : *başlıg* “başkanlık, riyasetli; mağrur, gururlu, asi, dikbaşı”
pul- : *bol-* “olmak”
pur : *bar* “1. Var, mevcut 2. Varlıklı, zengin”
purî : *barı* “hepsi”
put- : *bat-* “batmak, gömülmek”
puyan : *bay* “zengin”
sakîr : *sekiz* “sekiz”
sakîrvunnî : *sekiz on* “seksen”
sakkîrmîş : *sekizinç* “sekizinci”
sarî : *sarıg* “sarı”
savîn- : *sebin-* “sevinmek”
sîr- : *sür-* “sürmek”
şimî, şinî : *sünük* “kemik”
şiv : *sub* “su”

- şıvsür* : *subsuz* “susuz”
şar : *çerig* “asker”
şara : *yalın* “çıplak, yoksul”
şemşe : *yımşak* “yumuşak”
şivir- : *udı-* “uyumak”
şi- : *yi-/ye-* “yemek yemek”
şiççimış : *yetinç/yitingç* “yedinci”
şiçi : *yeti* “yedi”
şiçşir : *yeti yüz* “yedi yüz”
şilen : *yılan* “yılan yılı”
şir : *yer/yir* “1. yer, toprak, arazi, yeryüzü 2. ülke, memleket, 3. yer tanrısı”
şir : *yüz* (II) “yüz” (100)
şirâm : *yegirmi/yigirmi* “yirmi”
şirşer : *yüzer* “yüzer”
şirşiv : *yir/yer sub* “kutsal vatan toprağı”
şit- : *yet-* (II) “ulaşmak, erişmek”
şit- : *yit-/yet-* “kaybolmak, yitmek”
şiter- : *yitür-* “kaybetmek, yitirmek”
şitmâl : *yetmiş* “yetmiş”
şuk : *yok* “1. yok, 2. yoksul”
şul : *yıl* “yıl”
şul : *yol* “yol”
şur : *yay* “yaz”
şur : *yaz* “ilkbahar”
şuran : *yadag* “yaya, piyade”
şurt : *yurt* “yurt, kamp yeri, konaklama, yeri”
şüş : *saç* “saç”
şüre- : *yorı-* “adım atmak, ilerlemek, gitmek, yürüme, yol almak, ilerlemek”
şüre- : *yür-*, *yorı-* “yürüme”
şüret- : *yorit-* “yürütmek, ilerletmek”
tar : *ter* “ter”
tar- : *tez-* “1. koşmak, koşarak uzaklaşmak 2. kaçmak”
tata : *takı* “1. ve 2. dahi, daha”
tavra : *tegre* “çevre, etraf”
te- : *ti-/te-* “demek, söylemek”
tihhür : *tokuz* “dokuz”
tihhür şir : *tokuz yüz* “dokuz yüz”

- t̄hh̄irm̄iṣ̄** : tokuzunç “dokuzuncu”
t̄ik- : t̄ök- “dökmek”
t̄ir- : tur- “1. ayağa kalkmak 2. bekçilik, muhafızlık yapmak”
t̄iran- : tod- “doymak”
t̄ivatī : t̄ört “dört”
t̄ivatt̄im̄iṣ̄ : t̄örtünç “dördüncü”
t̄üin- : tutun- “tutunmak”
tuttar- : tutuz- “1. tutturmak 2. yakalatmak”
t̄im̄ir : temir “demir”
t̄ive : tebi “deve”
tu : tag “dağ”
tul : taş (II) “1. dış 2. bedenin dış yüzü, ten”
tum : ton “giysi”
turi : teñri “1. gökyüzü, 2. Tanrı”
tutī : tok “tok”
uh̄i : ok “ok”
uṣ̄- : aç- (I) “açmak”
ulip : alp: “cesur, yiğit, kahraman”
ultī : altı “altı”
ult̄iṣ̄ir : altı yüz “altı yüz”
unta : anta “oraya, orada, oradan, o sırada”
ura : adak “ayak”
ut : at “at”
utlan- : atlan- “ata binmek”
utlantar- : atlat- “ata bindirmek”
utm̄il : altmış “altmış”
uyih̄ : ay “ay”
uyril- : uyril- “ayrılmak”
var : öz “kendi, öz”
vil : ol “o”
vir̄ṣ̄ī : uruş “savaş”
vītir : otuz “otuz”
viṣ̄- : aç- (II) “acıkmak”
viṣ̄ī : aç “aç”
viṣ̄- : uç- “uçmak”
viṣ̄ī, viṣ̄ṣ̄ī : üç “üç”
viṣ̄ṣ̄im̄iṣ̄ : üçünç “üçüncü”
viṣ̄ṣ̄ir : üç yüz “üç yüz”

- vāler-** : ölü- “öldürmek”
vilī : ölüg “ceset, ölü beden, cenaze”
vuçah : oçuk “ocak”
vun, vuni : on “on”
vunnimış : onunç “onuncu”
vut : ot “ateş”
yat : at “1. Ad, 2. Unvan, 3. Kimlik”
yatl : atlıg (I) “unvanlı, unvan sahibi”
yeşil : yaşıl “yeşil”
yiti : it “köpek yılı”
yivir : ağır “değerli”
yiviş : ıgaç “ağaç”
yuhtar- : akıt- “akıtmak, dökmek”
yun : kan (II) “kan”
yur : kar “kar”

Kısaltmalar

- bkz. : Bakınız
ÇRS: Çıvaşla-Vırışla Slovar’
ÇTTTS: Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük
Çuv. : Çuvaşça
DLT: Dîvânu Lugâti’t-Türk
ET. : Eski Türkçe
İT. : İlk Türkçe

Kaynakça

- AKSAN, Doğan (1983), “Köktürkçenin Söz Varlığı Üzerine”, *TDAY-Belleten 1980-1981*, s. 17-21.
ARSLAN EROL, Hülya (2008), *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, TDK Yayınları, Ankara.
AYDIN, Erhan (2000), *Türk Runik Bibliyografyası*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 61, İstanbul.
BANG, W. (1996), *Köktürkçeden Osmanlıcaya* (Çev. T. Aktaş), TDK Yayınları, Ankara.
CEYLAN, Emine (1997), *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
ÇELİKEL, Sibel (2007), *Orhun Kitabelerinin Günümüz Türkçesindeki Söz Varlığı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne. (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Çağrı Özdarendeli)

- ÇTTTS: *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük* (Bülent Bayram), Tablet Yayınları, Konya 2007.
- DLT: *Dîvânü Lugâti't-Türk*, TDK Yayınları (Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun - Prof. Dr. Ziyat Akkoyunlu), Ankara 2014.
- DTS: *Drevnetyurksiy Slovar'*, Akademia Nauk SSSR, Leningrad, 1969
- ERSOY, Feyzi (2010), *Çuvaş Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ERSOY, Feyzi (2012), *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- FEDOTOV, M. R. (1996 I-II), *Etimologičeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıka*, Çeboksarı, 2 c.
- GÜNER DİLEK, Figen (1997), "Göktürk Bengü Taşlarından Günümüz Altay Türkçesine Ulaşan Kelimeler", *Sibirya Araştırmaları*, s. 139-145.
- KARAHAN, Leylâ (1993), "Köktürk Kitabelerinden Günümüze Ulaşan Kelimeler", *Türk Yurdu* 422, s. 5-7.
- KAYRA, Osman Kemal /BOLATOVA, Şınar (1997), "Çağdaş Kazak Türkçesiyle Göktürk Yazıtlarındaki Kelime ve Deyimler Arasındaki Benzerlikler", *TDAY-Belleten 1995*, s. 179-191.
- POPPE, N. (1965), *Introduction to Altaic Linguistics*, Wiesbaden.
- RÖNA-TAS, A. (1999), "Chuvash and Historical Morphology", *AO 52*, s. 1-16.
- SKVORTSOV, M. İ. , *Çıvaşla- Virışla Slovar'*, Moskova, 1982.
- ŞİRİN USER, Hatice (2008), "Eski Türkçeden Başkurtçaya Kent, Konut, Yerleşim Nomenclaturası Üzerine Notlar", *Tarihten Bugüne Başkurtlar, Dil-Tarih ve Kültür Üzerine İncelemeler*, Ankara, s. 294-312.
- ŞİRİN USER, Hatice (2009), *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya.
- TEKİN, Talat (1988), *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcağı*, TDK Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Talat (1995), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 13, Kültür Bakanlığı-Şimurg Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Talat (2003), "Türkçe /ş/, Çuvaşça /ş/ ve Moğolca /ç/", *Makaleler 1, Atayistik, Grafiker Yayınları*, s. 235-240.
- YEGOROV, V. G. (1964), *Etimologičeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıka*, Çeboksarı.
- YILDIZ, Hülya (2006), "Yakutça ve Eski Türkçenin Söz Varlığı Üzerine Bir Karşılaştırma", *Sibirya İncelemeleri 1/2*, s. 177-221.
- YILDIZ, Hülya (2007), "Orhon Yazıtlarından Yakutça ve Dolgancaya Ulaşan Eski Kelimeler", *Sibirya Araştırmaları 2/1*, s. 13-40.